

TEHETSÉGEK A TÖRTÉNETTUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

III.

Szerkesztette
Ferwagner Péter Ákos

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

SZEGED
2017

**TEHETSÉGEK A
TÖRTÉNETTUDOMÁNY
SZOLGÁLATÁBAN**

III.

**TÖRTÉNELEM SZAKOS HALLGATÓK
DIÁKKÖRI DOLGOZATAI**

Szerkesztette
Ferwagner Péter Ákos

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR**

**SZEGED
2017**

Szerkesztette
Ferwagner Péter Ákos

A kiadvány a „**Hazai Tudományos Diákköri műhelyek támogatása**” c.
pályázat támogatásával valósult meg. A pályázati kategória kódja:
NTP-HHTDK-16

 **EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ**

**EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA**

 **Nemzeti
Tehetség Program**

**Szegedi Tudományegyetem
Történeti Intézet**

Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék
H-6722 Szeged, Egyetem u. 2.
Tel./Fax.: (36) (62) 544-805

ISBN 978-963-306-528-0

TARTALOM

Bölcsh	5
JERRE MIHÁLY A „kelet-európai harmincéves háború” hajnalán. Beydan Himeynylekij multivektoriális külpolitikája (1648–1657) ..	7
ÁRVAY LAJOS A nagy északi háború hadseregei. A kozák, a svéd és az orosz hadsereg fejlődése a 17–18. század fordulóján ..	29
BIRCZELL NEMCSÉNYI ALEX Munkásmozgalom Nyugaton? Az amerikai munkásmozgalom kialakulásának története ..	41
TRIZNYA ARNOLD A Keszthely városi honvédegylet 1861-i megalakulásának és tevékenységének körülményei ..	59
TÓTH IRVÁN Oszeged mint háterszág 1915–1917-ben ..	71
CSIK ADÁM LAJOS „Sem frontvonal, sem ellenfél...” Az 1956-i forradalom budapesti eseményei, illetve hadászata és hadászata ..	91
NEMES ADÁM Mezőgazdasági csoda az Alföldön? Egy termelőségvetkezet működésének elemzése (1964–1970) ..	109
LENGYEL ADÁM „Bombákat dobtak rám, a szívemben mégis akkora béke lénelt...” Oszama bin Laden, az afganisztáni szovjet „kaland” és az al-Kaida létrehozása ..	129

„Sem frontvonal, sem ellenfél...”
Az 1956-i forradalom budapesti eseményei, illetve hadászata és
harcászata

CSÍK ÁDÁM LAJOS

Bevezetés

„Sem frontvonal, sem ellenfél...” A Jevgenyij Ivanovics Malasenko altábornagy visszaemlékezéséből vett félmondat jól jellemzi azt a helyzetet, amely a városi felkelés leverésével megbízott katonai vezetőknek a legtöbb fejtörést okozza, ahogy az a szovjet hadvezetéssel is történt az 1956-i budapesti fegyveres forradalom során. Emiatt nem véletlenül választottam dolgozatom címének, mivel az 1956-i események katonai stratégiáinak, taktikáinak bemutatását és elemzését tűztem ki célul.

A dolgozat során megállapításaimat az összehasonlító elemzés módszerével, az események és a visszaemlékezések összevetésével és értékelésével, illetve a visszaemlékezések által hordozott taktikai és stratégiai információk kinyerésével teszem. Munkám során jelentős mennyiségű történelmi feldolgozást és a lehetőségekhez mérten katonai műveket is felhasználtam. Dolgozatom megírása során több visszaemlékezéssel is átolvastam. Ezek közül kiemelendők Pongrátz Gergely, Király Béla és Jevgenyij Ivanovics Malasenko munkái, mivel a forradalom alatt úgy mond „az események sűrűjében voltak”. Vagyis komoly rálátásuk és/vagy olyan információik voltak a forradalom katonai eseményeivel kapcsolatban, ami indokolja műveik felhasználását. A forrásidézetek közlésében nem csak a témához kapcsolódó hasznosságuk, hanem a források által nyújtott „autentikus” megélés is szerepet játszott.

Katonai tervek és koncepciók egy esetleges „ellenforradalomra” magyar és szovjet részről

1956 őszén a szovjet csapatok az 1955-ben megalakult Varsói Szerződés keretein belül állomásoztak Magyarországon.¹ 1955 júliusában Pjotr Nyikolajevics Lascsenko tábornok a Magyarország területén tartózkodó Különleges Hadtest számára elrendelte a Hullám fedőnevű haditerv kidolgozását. Célkitűzése a „szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása” volt.²

A megvalósítása a hadosztályparancsnokok tájékoztatásával ki is merült, mivel a harcoló állomány célirányú kiképzése nem történt meg.³ A terv Magyarország nyugati határának biztosításáról és a szovjet alakulatok karhatalmi bevetéséről rendelkezett a zavargások helyszínén. A szovjet hadsereg a magyar karhatalmi csapatokkal kooperálva főként a legfontosabb objektumok védelmével, szükség esetén a pedig fegyveres alakulatok elleni harcra kívánta fenntartani a „társadalmi rendet”. Létezett a tervnek tisztán, csak szovjet részvétellel is végrehajtható változata. A terv nagyban hasonlított az 1953-i berlini felkeléskor használt tervre.⁴

A Magyar Néphadsereg funkcióinak meghatározásában fellelhető a „*bel-ső ellenséges erők*”-kel szembeni fellépés gondolata. Ezt elméletileg a hadsereg szervezeti felépítése és eszközállománya is lehetővé tette volna. Ennek ellenére karhatalmi feladatok ellátására a Magyar Néphadsereg személyi állományát nem képezték ki. Az 1953. október 13-án beterjesztett „elvi előkészítésben” leírtak alapján a következőkre tudunk következtetni. A magyar haderőket kormányzati, katonai és civil objektumok őrzésére és objektumokat őrző BM-csapatok leváltására alkalmazták volna. Offenzív bevetésre csak akkor alkalmazták volna a néphadsereget, ha a BM-csapatok a feladat elvégzésére nem alkalmasak, vagy ha nincs más bevethető erő az adott helyzetben.⁵

¹ Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956.* Corvina, Budapest, 2005. 240.

² Kovács Vilmos – Horváth Miklós: *Hadseregek és fegyverek 1956.* Zrínyi Média, Budapest, 2011. 28–30.

³ Horváth Miklós: *Szovjet katonai intervenció.* H&K, Budapest, 1996. 8–9.

⁴ Uo. 214–217.

⁵ Uo. 31.

A katonai alakulatok tevékenységének megszervezését Budapesten a Vezérkari Főnökség koordinálta, a vidéki helyőrségekben a BM és a helyőrségparancsnokok együttműködésére bízta. A tervet a Magyar Néphadsereg számára egy esetleges forradalom során a fegyver- és lőszerraktárak őrzésének megerősítését és karhatalmi feladatok ellátására képes harccsoportok létrehozását szabta meg.⁶

A magyar és a szovjet karhatalmi erők városharc-taktikái

A Magyar Néphadsereg alakulatainak részéről nem beszélhetünk komoly harceseményekről. Ez nem azt jelenti, hogy nem lett volna részük a harcokban, és nem lettek volna e harcok komolyan vehetők. De alkalmazásuk csak eseti jellegű volt, nagyobb hadműveleteket nem hajtottak végre. Általános járőrözésen kívül más folyamatos műveleteket nem végeztek. Így magyar részről nem beszélhetünk városi felkeléssel szemben harci taktikákról és alkalmazott hadelméletekről.⁷

Szovjet részről az 1956 őszén kialakult helyzetre gyors válaszként a már 1953-ban Berlinben kipróbált módszerhez nyúltak. Ez a szovjet hadsereg számbeli és abszolút technikai fölényben lévő erőire alapozva a felkelő néptömegek megrettentésére, a harctól való eltántorítására épült. Kivitelezése annyiból állt, hogy a szovjet haderők páncélos technikáikkal felvonulva, az adott területen cirkálva, járőrözve demonstrálják fölényüket, az adott területen lévő fegyveres ellenállás leverésével gyorsan elfojtják az adott lázadást. Ez az eléggé furcsa, a második világháború minden konklúzióját és városi harcászati tapasztalatát félresöpörő karhatalmi elképzelés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A szovjet csapatoknak jelentős veszteségeket okozott Budapest utcáin a forradalom első napjaiban. Ezen taktikai megközelítés alapja a páncélosok és páncélozott harceszközök támogatás nélküli bevetése volt az ellenséges városi területekre. A felderítés elhanyagolása jellemző alapeleme volt az alkalmazott harceljárásnak. A Hullám-hadművelet során a hadvezetés ezt próbálta jóvátenni az „öngyilkos cirkálás” visszaszorításával, a harckocsik egy részének viszonylag biztonságos területekre való visszavonásával, vagy fontosabb útszakaszok védelmére rendelésével. A

⁶ Horváth Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből. *Had-történelmi Közlemények*, 119. évf. (2006), 3. sz. 609–613.

⁷ Uo. 621–628.

szovjet haderők az első napokban elszenvedett veszteségeik miatt páncélosaikat a második világháborús módszerhez hasonlóan agresszív harcfelderítésre is használták, ami viszonylag eredményes volt. Mindezek ellenére a megfelelő gyalogsági támogatást nélkülöző páncélosok tehetetlenek voltak olyan helyekkel szemben, mint a Corvin köz. A páncélos erőket a harcok során aktívan támadó és megfélemlítő faladatokra alkalmazták. Ezeken kívül fontos objektumok őrzésére, vagy a Parlament előtt lévő Kossuth téren tartózkodókkal szembeni fegyveres tömegosztatásra is alkalmazták.⁸ A páncélosok a kezdeti időszakban, október 28-ig számos alkalommal keveredtek épületek elleni harcokba. Ezekben, mint a Corvin köz példája is mutatta az október 28-ai támadás során, a szovjet páncélosok komoly veszteségeket szenvedtek el eredmény elérése nélkül.⁹

Az október 30-i kivonulást követően a megváltozott politikai környezetben és az SZKP Központi Bizottságának utasítására kidolgozták, majd végrehajtották a „Forgósziel” fedőnevű hadműveletet, amelynek célja a forradalmi erők felszámolása, az ország és a főváros elfoglalása volt.¹⁰ Ez alapján az újabb intervenciós terveket már egy más – konvencionálisabb – hadászati megközelítés alapján alkották meg.

A november 4-én kezdődő bevonulásban – az október 23–24-ei bevonulással ellentétben – már komoly szerepet kapott az előzőleg elvégzett felderítő munka. A bevonuló alakulatok előtt ún. „előrevetett osztagok” hatoltak be a városba a fontosabb objektumok elfoglalására és biztosítására. Ezek az osztagok egy-egy zászlóalj erejű gyalogságból, 10–12 páncélosból, 150 főnyi lövészpáncélossal szállított légideszantosból álltak.¹¹ Az előző bevonuláshoz képest a harckocsik a kísérő gyalogsággal együtt nagyobb csoportokban vették fel a harcot az ellenállókkal szemben. Erre a legjobb példa a Corvin köz ellen indított támadás, ahol a szovjetek a páncélosaik és nehézfegyvereik tüzerőfölényét kihasználva, ezt kombinálva a gyalogságukkal, meghátrálásra kényszerítették a corvinistákat.¹²

A páncélosokat a gyalogsággal kombinálva, de nem feltétlen csak támogató szerepkörben alkalmazták. Az adott feladatnak megfelelően, ha kellett

⁸ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 103–106.

⁹ Eörsi László: *Corvinisták 1956*. 56-os Intézet, Budapest, 2001. 52–57.

¹⁰ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 86–90.

¹¹ Uo. 247–251.

¹² Eörsi: *Corvinisták 1956*. i. m. 146–157.

az adott ellenállási gócpontokat bekerítették, vagy egyből lerohanták, egy esetben pedig a páncélozott önjáró tüzérség segítségével számolták fel az ellenállást. A könnyűgyalogságot a már fentebb említett vegyes harccsoportokban vetették be Budapest utcáin, de elsősorban fontos objektumok biztosítására használták őket. A városi harcokban bevetett szovjet gyalogsági alakulatok a konvencionális városi harcnak és a második világháborús tapasztalatoknak megfelelően támogató fegyvernemek tűzfedezete alatt, szobáról-szobára, házról-házra vették be a felkelők állásait. Az épületbe való behatolás előtt az épületre a támogató fegyvernemek támogató tüzet bocsátottak, eközben a gyalogság felvonult az épület bejárata elé, majd behatolva az épületbe, minden lakás minden szobáját szisztematikusan átfésülték. Ahol ellenállással találtak, oda először kézigránátot dobtak a behatoló szovjet gyalogosok, majd a szobát fegyverük tüzevel végigpásztázták, a sarkokra koncentrálván, ezt folytatva tisztították meg a felkelők gócpontjait.¹³ A Forgószél-hadművelet alatt Budapesten, ha nem is általánosan, de tüzérséget is alkalmaztak.¹⁴

A magyar forradalmárok városharc-taktikái

Egy forradalom esetében általában a kezdeti időszakban nem beszélhetünk egységes, a forradalmat irányító katonai vagy gerillaharcos parancsnokságról. Az 1956-i forradalom során ez alapvetően meghatározta a harcok jellegét. Emiatt alakulhatott ki, hogy a felkelők nem egységes, a várost körülvevő, vagy a városon belül futó frontvonalak mentén küzdöttek, hanem a városban elszórva, a közlekedés szempontjából stratégiaileg fontos gócpontokban vették fel a harcot a tankokkal. Például a Széna tér vagy a Corvin köz is ilyen pontok. Ezen ellenállási pontok elhelyezkedésükkel és szerkezeti adottságaikkal segítették a védőket.¹⁵

A forradalom győzelmével október 28-a után¹⁶ megkezdődött a városi fegyveres csoportok egységes szervezeti és irányítási keretbe való betagozása a Nemzetőrség intézményébe. Ennek ellenére a fegyveres csoportok jó

¹³ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 247–252., 260–271.

¹⁴ Uo. 263–271.

¹⁵ Horváth: *1956 hadikrónikája*. i. m. 109–124.

¹⁶ Véleményem szerint az október 28-án és utána elkezdődő belpolitikai és hadászati események, amelyek a november 4-én kezdődő Forgószél-hadműveletig tartottak, tekinthetők egyfajta győzelemnek is a forradalmárok javára.

része továbbra is jól bevált állásaikban maradt. Az egységes vezetésre a Nemzetőrség főparancsnoka, Király Béla volt hivatott, de november 4-i elvonulásával ez az egységes irányítás lehetősége megszűnt.¹⁷

Az ellenálló gócpontok helyszínén elsősorban a praktikussági szempontok játszottak szerepet. Erről így írt Pongrátz Gergely: *„Tehát szétnéztünk a környéken, hol van egy olyan hely, ami páncélos és gyalogsági támadás ellen is jól védhető és ugyanakkor a visszavonulást is biztosítani tudjuk, ha éppen sor kerülne erre. A Kilián laktanyával szemben van a Corvin mozi, ami 4-5 emeletes épületekkel van körülvéve. A körútra és az Üllői útra olyan szűk utcákkal, amelyekbe egy tank sem tud befordulni.”*¹⁸

Nézzük meg a páncélosok elleni küzdelmet a felkelők részéről, amit kezdünk legfőbb fegyverükkel: *„Maléter Pál azonnal be is mutat egy ilyen fegyvert. Közöséges szikvizes üveget, amelynek csatja alól kétoldalt 10-15 centiméteres széles szalag lóg ki. Az üveg benzinnel van töltve, a benzin át-itatja a kilógó rongycsikot. Ezekkel a palackokkal tették ártalmatlanná az orosz acélszőrnyek tucatjait. A tankokra dobott palackokból az égő benzin befolyt a tankok résein és felgyújtotta, kiégette azokat.”*¹⁹

A Molotov-koktélnak elnevezett egyszerű, de mégis hatásos gyújtófegyver határozta meg a legjobban a budapesti fegyveres ütközeteket, ami a páncélosokkal szembeni védekezést illeti. A Molotov-koktél mellett szólt a gyors előállíthatósága, ami egy ilyen gyors, intenzív konfliktus során létfontosságú, és a hatékonysága igen jó a páncélos harcjárművekkel szemben. Ezt a hatékonyságot már többször bizonyította a szovjet–finn téli háborúban, vagy a 2. világháború keleti hadszínterén és most Budapesten is bizonyíthatott.²⁰

A Molotov-koktélok alkalmazása városi körülmények között a város szerkezetétől is függ, mint például az utcák szélessége vagy az épületek magassága. Nézzük meg Budapest esetében a Corvin köz példáján, ez hogyan festett!²¹ A Molotov-koktélok rajtaütésszerű alkalmazására a többemeletes

¹⁷ Király Béla: *Az első háború szocialista országok között. Személyes visszaemlékezések az 1956-os magyar forradalomra*. Magyar Öregdiák Szövetség, Bessenyei György kör, New Brunswick, 1981. 28–77.

¹⁸ Pongrátz Gergely: *Corvin köz – 1956*. Chicago, 1982. 55–56.

¹⁹ Szakolczai Attila: 1956. Osiris, Budapest, 2006. 262.

²⁰ Ravasz István: *Magyarország a második világháborúban A-ZS*. PETIT REAL, Budapest, 1996. 315.

²¹ Eörsi: *Corvinisták 1956*. i. m.

épületek alkalmasak voltak. Általában a budapesti forradalmárok a negyedik, ötödik emeletről hajtották végre támadásaikat az alattuk elhaladó szovjet harcjárművek ellen. A legtöbb harcálláspontként használt épületben a már említett szinteken egy ablak az ún. „főnöknek”, vagy más néven a „figyelőnek” volt fenntartva, aki innen vezényelte a támadást, és végezte a harcálláspont előtti szűkebb körű felderítést. Így nem kellett a dobónak újra kihajolni az ablakából, hogy megerősítse a találatot, és nem kellett, hogy kitegye magát az ellenség válaszcsapásának. A figyelők és a dobók is biztonsági okokból készen álltak a szobájuk gyors elhagyására – például a szobák ajtajának nyitva hagyásával –, ezzel is növelve a túlélési esélyeiket. A célzáshoz szükséges támpontot a szomszédos házak szolgáltatták, mivel az alattuk lévő járműveket nem láthatták a dobók. A dobók a megfelelő vezényszavak után elkezdték kidobálni Molotov-koktéjjaikat az ablakon. Az utolsó lépés a szobák elhagyása volt, mielőtt még a pusztító válaszcsapás el nem árasztotta a harcállásaikat.²²

A Széna téri felkelők harckocsik elleni taktikája Hanus Imre elmondásából derül ki. *„Minden esetben megvártuk, míg az elhaladó járművek olyan helyzetbe kerülnek, hogy eredményesen ellenünk a harcot felvenni ne tudják, akkor nyitottunk rájuk tüzet. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy hátulról lőttük le őket, amikor már majdnem biztosak voltak abban, hogy nem tüzel rájuk senki.”*²³

Ezen módszer alkalmazását nézzük meg pár visszaemlékezés szemszögéből! Kabelács Pál visszaemlékezése az október 25-én történeletről, részlet: *„Láttuk, ahogy jönnek harckocsival, páncélautóval. Ami a legérdekesebb, fikarcnyit se ijedtünk meg. Ezek a páncélautók [valószínűleg BTR-152 lövészpáncélosok – CSÁL] egyébként is tökéletesen sebezhetők a tetejükön, mert nem voltak teljesen befedve. Na most, az ember fogja, bedob felülről egy égő benzines üveget, amit lehetetlen eltaposni. Ha széttörik, még jobban ég. A legtöbb harckocsit így tettük tönkre. Az is tudvalevő, hogy a harckocsiknak hátul van a benzintartálya. Oda rádobta az ember a benzines üveget, a kipufogó felszívta a benzinlángot, és bődületeset robbant. Vagy ha nem, akkor addig égett a harckocsi hátulján a benzin – mert nem egy-kettő ment rá, hanem garmadával dobáltuk rá a benzines üvegeket – amíg átmelegítette a tartályt, s az okozta a robbanást.”*²⁴

²² Uo.

²³ Eörsi László: *A Széna tériek 1956.* 56-os Intézet, Budapest, 2004. 38.

²⁴ Szakolczai: 1956. i. m. 449–450.

A Molotov-koktélok nem csak a haditechnikai eszközállományban okoztak veszteségeket, hanem az azokat kezelők vagy azokban utazók között is komoly pusztítást okoztak. Nézzük meg a páncélos járművek elleni küzdelem ezen oldalát is néhány visszaemlékezésen keresztül!

Vén István visszaemlékezése az októberi Corvin közti harcokról: *„Berontott egy nyitott fedelű páncélozott jármű. Rettenetes mészárlások mentek végbe, 30 ember halt ott meg hirtelen [...] megpörgött az olajon a kereke, és nem tudott továbbmenni, fentről jól megszórták benzines palackkal [...] a lövedékek felgyújtották a benzint [...] akkor ezek leugrottak a kocsiról, egy különösen képzett volt közöttük, a többiek az épület alá akartak rohanni, rohantukban lelőtték őket, ez az égő kocsi fedezékében a kocsi alá vágódott és folyamatosan lőtt [...] keresve a célpontot, igen sok sebesülést kapva is folyamatosan tüzelt, míg aztán a rengeteg benzin és üzemanyag ráfolyt, kigyulladt a ruhája, és mindaddig tüzelt, míg el nem borította a tűz.”*²⁵

A budapesti harcok során nem csak páncélozott harceszközök, de azokat kísérő gyalogság ellen is fel kellett venniük a harcot a fegyveres forradalmároknak. Nem csak Molotov-koktélokkal, hanem kézfegyverekkel is rendelkeztek. Ezek alkalmazásáról ír Pongrátz Gergely a következő forrásrészletben: *„A tank, amelyik elől jött, minden irányba lőtt. 76-os lövegével²⁶ és két gépfegyverével pásztázta az ablakokat. [...] Láttam a tank ágyújának a csövét pontosan felénk fordulni. Felordítottam: - Feküdj! A lövedék a felettünk lévő emeletet érte, csak a vakolat esett ránk a plafonról. Visszamentünk az ablakhoz, amikor láttuk, hogy orosz katonák szökdösnek fától – fáig és kaputól – kapuig. [...] Az egyik kapualjban megláttam egy orosz fejet, ahogy az utat nézte. Céloztam és meghúztam a Mauser puskám ravaszát. Láttam, hogy az orosz katona kiesett a járdára.”*²⁷

A budapesti harcok során a felkelők által megszerzett tüzérségi eszközök, majd később a nemzetőrök vagy honvédek által felállított légvédelmi lövegek jelentették a harcokocsikkal szembeni küzdelem másik fő módját. A forradalom alatt felállított lövegeket nem egy általános taktika szerint vetették be, hanem az adott helyzetnek megfelelően alkalmazták azokat. Nézzünk egy példát a Csajkovszkij parkban felállt tüzérségi eszközöktől is! *„November 4-én, szürkületkor a Jászberényi út felől négy harckocsi közeledett, és*

²⁵ Eörsi László: Budapest ostroma, 1956. *Budapesti Negyed*, 8. évf. (2000), 3–4. sz.

²⁶ Téves adat: a korszakban már csak 85-mm vagy afeletti harckocsi-lövegek voltak rendszeresítve a szovjet páncélos csapatoknál.

²⁷ Pongrátz: *Corvin köz* – 1956. i. m. 58–60.

tőlünk 100 m-re megállt. [...] Mikor a 4 harckocsi megállt, a civilek parancsnokának tűzparancsára, mielőtt én azt megismételhettem volna, a kettes kezelő, Zabos Ádám tüzet nyitott a harckocsikra. [...] A löveg második lövésénél az egyik harckocsi irányából tüzet láttam felcsapódni [...], ezután a harckocsik is több lövést adtak le irányunkba [...]. Kb. 5 lövés lett leadva, a harmadik-negyedik lövésünkre megint tűzlobbanást vettem észre a harckocsik irányában. A tűzharc befejeztével két harckocsi maradt ott égve, a kezelők mondták, hogy a harmadikat is eltalálták.”²⁸

Másik visszaemlékezés ugyanebben a témában a Corvin közből: „A mozi előtti 76-os löveg betöltve, tüzelésre készen várt. [...] Ágyús Gyurka a jobb kezét felemelve várt és figyelte a Valéria kávéház melletti fát. Amikor az első tank eltakarta a fát, Gyurka intett a karjával és felordított: – Tűz!!! A löveg megugrott és visszaesett az eredeti helyére. Telitalálat! A hernyótalp nem szakadt el teljesen,²⁹ de erősen megrongálódott. A tank vezetője rákapcsolt, de 70-80 méter után, talán a hirtelen gyors iram is hozzásegítette, elszakadt a hernyótalp és a tank lefutott róla. Ekkor már égett és nem jelentett veszélyt. A lövés után Gyurka kiugrott, kinyitotta a löveg zárját és kiesett az üres hüvely. A csonkakezü Beszkártos³⁰ már ott volt az új tölténnyel, melyet bal karján tartott és jobb kezével meglökte. Gyurka már a helyén volt és figyelte a fát. A beszkrátos ordította, hogy: – Kész! [...] Az első lövés után csak pár másodperc múlhatott el, amikor Gyurka másodszor is ordította: – Tűz!!! Telitalálat! A hernyótalp elszakadt és a tank majdnem a mi ablakunk alatt kezdett egy helyben forogni. Kapott vagy öt üveg benzint és ez is égett.”³¹

Mint ahogy a második világháborús Budapesten, úgy a 11 évvel későbbi eseményekkor is szerepet kaptak a különféle akadályok, barikádok, amelyek a legtöbb forradalomban fontos szerepet játszottak. Nézzük meg Angyal István saját kézzel írt vallomásának tükréből ezt az aspektust is: „A védelmet az alábbiak szerint szerveztük meg. [...] A sarkokon az idomított kockakövekből barikádokat emeltünk, annak tetejére hamuval, törmelékkel teletömött zsákokat raktunk. [...] Az utak bejáratait gépkocsival elállták. [...] Ezt

²⁸ Eörsi: Budapest ostroma, 1956. i. m. 2000.

²⁹ Visszaemlékezések alapján tudjuk, hogy a bevonuló szovjet alakulatok csak repeszgránátokat hoztak és alkalmaztak a harcok során.

³⁰ Nevét a megnevezett corvinista munkahelye, a Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság, azaz a pesti köznyelvben BESZKÁR után kaphatta.

³¹ Pongrácz: Corvin köz – 1956. i. m. 70–74.

azért tettük, hogy a tankok ne tudjanak messziről tűz alá venni bennünket, [...] Ekkor a Viola utcából, ahol számtalan üres, zárt hordó, ecetes vagy valamilyen italtároló hordó volt felhalmozva, kihoztuk a hordókat. Telegurítottuk az utcákat hordókkal, hogy megtévezzük a tankokat – azt higgyék, hogy löporos hordók vagy aknák ezek –, és ne merjenek bejönni az utcába. Azokban az utcákban, ahol ezek a hordók álltak, még 8-án sem mert bejönni egyetlen tank sem, csak miután a harcosok, a forradalmárok, a lakosság közösen vissza nem gurította a hordókat a raktárba.”³²

November 4. után a különböző ellenállási gócpontokban tömörülő fegyveres harcosok, ahogy elvesztették állásaikat, harcolva törtek ki, ezért ahogy új helyet kerestek, hogy folytathassák az ellenállást, vagy ahogy igyekeztek kiverelkedni magukat a városból, egyre több alkalommal kényszerültek az utcákon tűzharcot vívni. Malasenko visszaemlékezése alapján az utcák sarkairól, fedezékből tüzeltek a közelben tartózkodó szovjet alakulatokra.³³

Ezekből a példákból leszűrhető az 1956-i felkelők taktikája. Harcmódorukat a város erőforrásainak és terepadottságainak felhasználása jellemezte. Az orosz páncélosokat és gyalogságot kézfegyvereikkel, zsákmányolt lövegekkel és Molotov-koktélokkal lesállításból semmisítették meg. A klasszikus városi gerilla harcmódor alapján épületeiket „erődszerűen” használták. Harcmódoruk főleg statikus volt. Járőröző találkozóharcok, rajtaütő csoportok mozgó tevékenysége nem volt jellemző. A technikai és létszámbeli fölényben lévő ellenséges haderők ellen különböző épített, vagy a harcok során romcsokból keletkezett akadályokat vetettek be, s ezzel lassították mozgásukat.

A forradalom során nem csak rajtaütésre vagy pusztán védekezésre, hanem bizonyos mértékig ostromokra is sor került a felkelők részéről. Ennek leghíresebb példái a Rádió október 23-i, illetve a Köztársaság téri pártszékház október 30-i ostroma volt. Ha az események pontos lefolyása körül a mai napig viták és bizonytalanságok vannak, annyi mindenképp leszűrhető, hogy a felkelők ostromlási módszere a lehető legegyszerűbb volt. Szimplán körbevették az adott épületet és kézfegyvereik segítségével megadásra kényszerítették az ostromlottakat. Ez a lehető legegyszerűbb és többször

³² Szakolczai: 1956. i. m. 293.

³³ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 271.

működő megközelítés volt jellemző a forradalom alatt, ha a felkelők ostromoltak meg épületeket.³⁴

Események

Október 23-án a Magyar Rádió épületénél lévő jelentős tömeg megfékezésére a piliscsabai 8. gépesített ezred harcokcsijai 21 órakor érkeztek meg. Később a Rádió épületében lévő ÁVH-s védők tüzet nyitottak. A piliscsabai ezred katonái, a tüzet nyitók kilétét figyelmen kívül hagyva, a kapott parancsnak megfelelően viszonyozták a tüzet, majd parancs nélkül készleteik egy részét szétszították az ostromló civilek közt.³⁵

A Hullám-hadművelet

A Különleges Hadtest csapatainak kiadott menetparancsok után az első alakulat a szovjet 2. gépesített gárdahadosztály volt, amely beérkezett Budapestre október 24-e hajnali óráiban. Aznap a legfontosabb objektumokat ellenőrzésük alá vonták, mint például az Astoria Szálloda, a Rádió épülete, a Parlament, a Pártközpont, a Honvédelmi Minisztérium épülete és a Csepel üzem. Már a bevonuláskor ellenállásba ütköztek a Corvin mozinál, a Keleti pályaudvarnál és az Üllői úton. A magyarországi szovjet hadvezetés további csapatokat rendelt a fővárosba.³⁶

Október 24-én a szovjet bevonulás hatására fegyveres csoportok kezdtek szerveződni városszerte. A nap folyamán a berlini modell alapján a szovjet páncélosokat komoly támadások érték. A következő napokban, 25-én, 26-án és 27-én folyamatos támadások érték a Corvin közti és más felkelő csoportokat. Ezen ütközeteket javarészt a budapesti felkelők nyerték.³⁷

Az Országháznál október 25-én kezdődött tüntetés vérbefojtásában fontos szerepet játszottak a Kossuth téren lévő szovjet harcokcsik. Először a tankok a tömeg fölé riasztó lövéseket adtak le géppuskáikból, majd lövegekkel tüzet nyitva. A környező utcákból folyamatosan érkező újabb páncélo-

³⁴ Eörsi László: *Köztársaság tér 1956*. 56-os Intézet, Budapest, 2006.; Tulipán Éva: *Ostrom 1956-ban. A Köztársaság tér emlékezete*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

³⁵ Horváth: *1956 hadikronikája*. i. m. 64–67.

³⁶ Uo. 67–70.

³⁷ Uo. 112–118

sokkal minimum 2 ágyúlövést és több géppuskasorozatot lőttek a tömegbe. Ebben az incidensben 61-en veszítették életüket.³⁸

Október 27-én a szovjet csapatok tovább folytatták a budapesti forradalmi erők felszámolását, de nem jártak sikerrel. A szovjet harckocsik és 50 magyar tüzérnövendék kooperálásával kísérelték meg elfoglalni a Kilián laktanyát. A támadás csúfos kudarccal végződött; a harckocsikon szállított tüzérnövendékek, nem bízva a támadás sikerében, az első lövéseknél leugráltak a tankokról és visszavonultak.³⁹

Október 28-án megindult a Corvin közti ellenállás felszámolására indított akció. A terv szerint egy csoport behatol a harckocsik biztosítására, akiket követett volna három T-34-es, amelyek tűz alá veszik a mozit, majd később újabb harckocsik követik őket. A támadást több halasztás után a három T-34-es vezette a tervezett kísérő gyalogság nélkül. Miután már egy jó óra után sem tértek vissza, további három T-54-es harckocsit küldtek be. Ebből a csoportból egy harckocsi komoly sérülésekkel tért vissza. A támadást ezek után felfüggesztették.⁴⁰

A szovjet csapatok kivonulása után

Október 30-án a Köztársaság téri pártszékház ostromába, amelyben több ellenálló csoport is részt vett, páncélosok is beavatkoztak. Az ostromlott védők támogatására hat magyar T-34-esből álló egységet küldtek. A kiküldött alakulat felkészületlenül, a rádiók nem megfelelő beállítással, illetve elégtelen minőségű eligazítás után indult útnak. Ez és az őket fogadó kaotikus helyzet, és az, hogy egy eddig azonosíthatatlan harckocsi tüzelt a pártszékházra, megzavarta őket. Információ hiányában a „kövesd a vezért” elv alapján ez a harckocsiosztag is tüzet nyitott a székházra. Ez a momentum eldöntötte az ostrom sorsát, a felmentő akció kudarcba fulladt, a székházat a tüntetők elfoglalták.⁴¹

Ezalatt megszülettek azok a politikai döntések, amelyek alapján november elején elkezdtek szervezni a magyarországi forradalom leverését. November 2–3. közt a Corvin közben a Nemzetőrség főparancsnoka és ezáltal az

³⁸ Számvéber Norbert: *A sarló és kalapács között*. Duna International, Budapest, 2012. 65.

³⁹ Horváth: *1956 hadikrónikája*. i. m. 106.

⁴⁰ Számvéber: *A sarló és kalapács között*. i. m. 67.

⁴¹ Eörsi: *Köztársaság tér 1956*. i. m. 71–80.

ország vezetése előtt nem lehetett titok a komoly szovjet katonai manőverek és csapatösszevonások ténye. A Corvin közí nemzetióralakulat ennek megfelelően igyekezett felkészülni az újabb katonai beavatkozásra. A Malasenko által közölt visszaemlékezésben szerepel, hogy ez idő alatt az októberi harcok során szerzett, a haditechnikával és a városi felkeléssel kapcsolatos tapasztalatokat igyekeztek kiértékelni, például a BTR–152-es páncélozott, nyitott tetejű csapatszállító komoly tervezési hiányosságait, vagy a vontatott tüzérség nehézkes alkalmazását. A repülőterek szisztematikus elfoglalása és a Különleges Hadtest erőinek újbóli, Budapest környékére való koncentrálsával előkészítették a terepet a Forgósél fedőnevű hadműveletnek.⁴²

A Forgósél-hadművelet

A forradalom leverésére indított hadművelet már a kezdeti órákban komoly katonai eredményeket ért el. November 4-én a Forgósél-hadművelet keretében Budapestre körülbelül hajnali 5 órakor értek be az első csapatok. Nagy Imre fél órával később a rádióban elmondta ellenállásra buzdító beszédét. A nap folyamán elfoglaltak és biztosítottak több fontos objektumot a fővárosban, például a Honvédelmi vagy a Belügyminisztérium épületét. Ezzel párhuzamosan megkezdtek az ellenálló gócpontok szisztematikus felszámolását és a fegyveres szervezetek lefegyverzését. Ezekben az akciókban a szovjet páncélos egységeknek kulcsfontosságú szerep jutott.⁴³

Eközben tovább folyt a harc a fővárosban, például a Széna téri fegyveres csoport ellen, amiben öt harckocsi vett részt. Ez elegendő volt, hogy már aznap, november 4-én megkezdődjön a Széna tériek fegyverletétele. A Móricz Zsigmond körtéren történtek és a Corvin köziek is a következő napok harcait meghatározták ellenállásukkal.⁴⁴ A Corvin köz volt a budapesti ellenállás egyik szimbóluma. November 4-én a hajnali órákban kezdődött meg a támadás. A Corvin közí harcosokat nem érte váratlanul, de felkészülni sem sikerült rá. Az ostrom során a Corvin közíek feltételezhetően csak egyszer tudtak harckocsit bevetni. A szovjetek felkészültek a Corvin köz ellenállás-

⁴² Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 244–245., 247–248.; Pongrátz: *Corvin köz – 1956*. i. m. 192., 200.

⁴³ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 260–263.

⁴⁴ Horváth: *1956 hadikrónikája*. i. m. 127–135.

ára és komoly tüzerőt vonultattak fel, harckocsijait is a védők fegyvereinek hatótávján kívül állították fel.⁴⁵

A magyar honvédség alakulatai közül csak az 51. légvédelmi tüzérsztyály fejtett ki ellenállást a Juta-dombnál, ahol a 85 mm-es M 1939 légvédelmi lövegekkel megsemmisítettek két harckocsit és egy személygépjárművet.⁴⁶ A harcok november 4–8. között zajlottak a legnagyobb intenzitással, de a fegyveres ellenállás leverése november 11-ig tartott Budapest körzetében.⁴⁷ Ehhez képest 1956-ban 26 harckocsi, 3 rohamlőveg és 10 páncélozott csapatszállító jármű került véglegesen a veszteséglistára.⁴⁸

Következtetések

Már csak az események, az alkalmazott taktikák, a stratégiai elképzelések és az alkalmazási módok összevetése, kiértékelése és az ezekből való következtetések levonása van hátra. Ezen következtetések levonása során felhasznált források, pontosabban visszaemlékezések természetéből adódóan a pontos, az események aprólékos tényszerű rekonstruálására nem használható. A dolgozatírás során több alkalommal összefutottam olyan esettel, hogy a két forrás hadászati információi megegyeztek, de a tényszerű adatai, a dátumok, személyek nevei már egymásnak ellentmondtak. Ezért mindenképp a már hangsúlyozott taktikai és általános harcleírásnak tekintsük ezeket.

A szovjet alkalmazások összehasonlítása

A forradalom kezdeti időszakában a Budapestre bevonuló szovjet haderők alapvetően karhatalmi feladatok ellátásának és a meglévő államhatalom megőrzésének céljából cselekedtek. Ehhez is igazították harci taktikájukat. Október 24–28. között minden támadás során csak kis létszámú – általában két-három harckocsi, minimális számú kísérő jármű és gyalogság – harccsoportok támadták meg a felkelőket. Egyes esetekben járőrözés közben ütöttek rajta a szovjet egységeken a forradalmárok.⁴⁹

⁴⁵ Eörsi: *Corvinisták* 1956. i. m. 146–152.

⁴⁶ Horváth: *1956 hadikrónikája*. i. m. 430–431.

⁴⁷ Számvéber: *A sarló és kalapács között*. i. m. 80.

⁴⁸ Uo. 82.

⁴⁹ Horváth: *1956 hadikrónikája*. i. m. 104–106.; Pongrácz: *Corvin köz – 1956*. i. m. 1982.

Ez a taktika nem volt működőképes a magyar fővárosban, aminek az okai a következők. Az október 23-i események nagyon gyorsan csaptak át forradalomba, amire a regnáló államhatalom és annak karhatalmi erői nem tudtak megfelelő sebességgel reagálni. A forradalom ennek hatására nagyon gyorsan tudott fegyverkezni, ami komoly előnyt jelentett a forradalmároknak a berlini társaikhoz képest. A szovjet haderők hozzáállása is a berlini felkelés körülményeihez igazodott, azaz nem voltak felkészülve jelentősebb fegyveres ellenállásra.⁵⁰ Ez nem a bevetett csapatok minőségében vagy felszerelésében, inkább felkészítésében és alkalmazási módjukban mutatkozott meg. Azaz állíthatom, hogy a budapesti szovjet bevonulás inkább katalizátorként hatott a fegyveres forradalomra, semmint a várt – elfojtó – hatást eredményezte. A beavatkozás kontraproduktív módon serkentette a fegyveres felkelők csoportokba szerveződését és a páncélos technika felvonultatásával megerősített ellenálló gócpontok létrehozását.

Ehhez képest a november 4-én elkezdett Forgószél-hadművelet már jóval nagyobb tudatosságról tett tanúbizonyságot a támadók részéről. A gerillaharcmodor sajátosságaival szemben a „berlini modell” helyett egy jóval hagyományosabb, a világháborús helyiségharc-taktikákhoz visszanyúló alkalmazási móddal számolták fel a főváros területén elszórtan elhelyezkedő gócpontokat.⁵¹ Ez az október 24–28. közti kezdeti időszakban komoly problémát jelenthetett a szovjet haderők számára, de ebből a hátrányból novemberre már sikerült komoly előnyt kovácsolniuk. A várost körülvevő védelmi/megfigyelő gyűrű gyors áttörésével, a belső védvonalak és frontvonalak hiányában a hagyományos taktikai elvek mentén vezetett szovjet csapatok könnyűszerrel rohanhatták le, vagy keríthették be és semmisíthették meg az ellenállási gócpontokat, aminek kiemelkedő példája a Corvin köz.⁵²

A hadműveleti terveket a Különleges Hadtest vezérkara sietve, az előkészítő fázis alatt alkotta meg. A Különleges Hadtest vezérkara – nem alapítván –, ismerve az október 23-án Budapestre vezényelt magyar alakulatokat és harcértéküket, erős véderőkre számítva komoly védelmi állásrendszernek tekintette a főváros köré létesített védelmi gyűrűt.⁵³ Ez is lehet egyfajta magyarázata annak a vehemens, komoly technikai és létszámbeli fölényvel in-

⁵⁰ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 224–241.

⁵¹ Uo. 247–252.

⁵² Kovács Vilmos – Horváth Miklós: *Hadseregek és fegyverek 1956*. Zrínyi Média, Budapest, 2011. 123–135.

⁵³ Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m. 247–252.

dított támadásnak, amely november 4-én érte Budapestet. A szovjet Különleges Hadtest számításaitól nem is állhatott volna messzebb a budapesti védelem helyzete. Király Béla Bibó Istvánnal folytatott november 3-i megbeszélésén érzékletesen leírta annak a védelmi gyűrűnek az állapotát, amely nevével ellentétben inkább megfigyelő hálózatként tudott csak üzemelni.⁵⁴

Vagyis összehasonlítva a szovjet csapatok alkalmazását a két hadművelet alatt, az állapítható meg, hogy azok – annak ellenére, hogy mindkét művelet során ugyanazon csapatok vettek részt – gyökeresen eltérnek. A forradalom kezdeti időszakában karhatalmi feladatnak tekintették a Hullám-hadműveletet, ami a taktikájukban és a harcéljárásaikban is tetten érhető volt. A novemberi újrázás során a szovjet hadvezetés hozzáállása megváltozott, a szovjet haderők klasszikus gépesített csapatoknál alkalmazott város-harc-taktikát alkalmazva, azt a gerillaharcmodor körülményihez igazítva, brutális technikai és számbeli fölényüket kihasználva semmisítették meg a budapesti forradalmi alakulatokat. Ez egyrészt a Hullám-hadművelethez képest koncentrált, egyszerre nagyobb mennyiségű erő bevetését jelentette. Másrészt az alkalmazott fegyvernemek második világháborús alkalmazáshoz hasonló összefegyvernemi harccsoportokban való bevetését jelentette, ami nem volt jellemző a Hullám-hadművelet harcéljárásaira.

A forradalmárok taktikáinak elemzése

A budapesti ellenállók az október 23-tól 28-ig tartó időszakban és a november 4-én kezdődő szovjet hadművelet során, amíg lehetőségük volt rá, ragaszkodtak megerősített állásaik tartásához, ami igencsak behatárolta harci képességeiket. A Corvin köz példájából látható, hogy a forradalom első szakaszában ez a hadviselési mód igen sikeresen működött, a már fent leírt szovjet katonai megközelítés miatt. Ezen hadviselési mód számos előnnyel járt: könnyebben lehetett koncentrálni a meglévő fegyvereket és harcosokat egy-egy fontosabb csomópont ellenőrzésére, megakadályozta a fegyveres felkelők szétforgácsolódását a város területén. Nem mellékesen a stratégiai pontok megerősítésével nehezebbé tette a gerillacsoportok felszámolását azáltal, hogy a szovjet csapatok mozgását jelentősen nehezítették. Ami fontos volt ahhoz, hogy ilyen eredményeket érhessenek el.

Ez nem csak előnyt, hanem a későbbiekben hátrányt is jelentett, mivel a Forgószél-hadművelet alatt az egyes nemzetőr- és felkelő alakulatokat sike-

⁵⁴ Király: *Az első háború szocialista országok között...* i. m. 57–59.

rült elvágniuk egymástól, majd egymás után szisztematikusan felmorzsolni.⁵⁵ Azaz a Budapesten alkalmazott decentralizált városi gerillataktika mobilitásának hiányában a támadók részéről egy hagyományosabb városharc-kon koncepció alkalmazásával, viszonylag könnyűszerrel zúzták szét a városi ellenállást.

A Nagy Imre-kormány központi terve alapján egy, a várost körbevevő védelmi gyűrű lett volna hivatott a védelemre.⁵⁶ Ehhez képest a védelmi gyűrű november elején alkalmatlannak bizonyult bármiféle támadás feltartóztatására. A fentiek tekintetében a főváros egyetlen, azonnal bevethető haderejét csak a nemzetőrség alakulatai jelentették.

Mindkét oldalon meghatározó volt a felderítés szerepe. A szovjet haderők igyekeztek felderíteni az ellenálló tűzfészeket, de a forradalmárok sem csak passzív megfigyelést alkalmaztak. A Király Béla által kiemelt felderítési mód, habár egyedi volt, mégis jól példázza a szabadságharcos fiatal-ság katonai leleményességét.⁵⁷

Összegzés

A páncélosok elleni védekezésnek városi körülmények közt már legendája van, amely szerint „a város páncélbiztos terepnek” tekinthető. Ebből a hadtörténelmi eseményből is világosan látszik, hogy ez nem feltétlenül igaz. Ha az ostrom során a védőknél hiányzik a megfelelő utánpótlás, technikai vagy komoly létszámbeli hátrányban vannak, akkor a város kialakításától és az ellenállástól függően előbb vagy utóbb a támadók részéről a városi ellenállás megtörhető. Mint ahogy az 1956 novemberében történt. A megfelelően vezényelt, a helyes harcéljárásokat használó és megfelelő számban bevetett páncélos alakulatok, az azokban található páncélosok támogatásával az ostromló sereg hatékonyabban felszámolhatja a várost védők ellenállását. Ez a megállapítás egyaránt vonatkozik a védők szárazföldi utánpótlásvonalainak elvágására és magukra a városban folytatott, az ellenállást felszámolni hivatott hadműveletekre.

Az 1956-i események nem csak a magyar és az egyetemes történelmében foglalnak el fontos szerepet, hanem a 20. század hadtörténetében is. Nem

⁵⁵ Pongrátz: *Corvin köz* – 1956. i. m. 221–226.

⁵⁶ Király: *Az első háború szocialista országok között...* i. m. 57–59.

⁵⁷ Pongrátz: *Corvin köz* – 1956. i. m.; Horváth: *Szovjet katonai intervenció*. i. m.; Király: *Az első háború szocialista országok között...* i. m. 72–74.

két hadsereg vívott hagyományos harcokat a város, illetve az ország hovatartozásáért, ahogy azelőtt 12 évvel történt, hanem a magyar nép és a budapesti lakosság több szempontból is egyenlőtlen küzdelmet folytatott a magyar államhatalommal, majd később a szovjet beavatkozó, intervenciós erőkkal szemben. E harcok során bontakozott ki a második világháború óta először komoly, intenzív városi gerillaharc, amely ha nem is közvetlenül, de előképeként szolgált a 20. századi katonai konfliktusok lassú átalakulásának.